

Skolforskningspodden avsnitt 14: Kritiskt tänkande i samhällskunskapsundervisningen

- INFORÖST 1: Praktiknära skolforskning – vad är det?
- INFORÖST 2: Vad finns det för forskning inom just ditt ämne?
- INFORÖST 3: Undervisning på vetenskaplig grund – hur gör vi?
- INFORÖST 4: Välkommen till Skolforskningspodden. I dagens avsnitt pratar vi om hur man kan använda stödstrukturer i undervisning i kritiskt tänkande i samhällskunskap. Vi diskuterar även skolans kompensatoriska uppdrag och hur såväl tillgången till medier som samtalet om nyheter har förändrats och hur det påverkar lärarens roll. Dagens gäster är fyra lärare i samhällskunskap från Per Brahegymnasiet i Jönköping. Det är Ivana Vujic, Malin Linnåsen, Nils Göransson och Åsa Nersäter och Pontus Wahlin från Skolforskningsinstitutet. Programledare är Anna Hedman.
- ANNA: Hej och välkomna säger jag till alla mina fem gäster idag. Vi ska prata om den systematiska översikten *Kritiskt tänkande och källkritik – undervisning i samhällskunskap* och diskutera utifrån den. Skulle ni ha lust att börja med att presentera er?
- ÅSA: Jag heter Åsa Nersäter och arbetar på Per Brahegymnasiet som sagt var i Jönköping. Jag undervisar i samhällskunskap, historia och religionskunskap och har gjort det i ganska många år.
- NILS: Hej, Nils Göransson heter jag och jag har samhällskunskap och idrott och hälsa som ämnen och jag har själv gått på den här skolan, numera lärare, så det är lite spännande.
- MALIN: Hej, jag heter Malin Linnåsen och jag jobbar som lärare i samhällskunskap och engelska.
- IVANA: Hej, jag heter Ivana Vujic och jag undervisar i samhällskunskap, historia och kriminologi.
- PONTUS: Hej, jag heter Pontus Wahlin och är forskare på Skolforskningsinstitutet och har varit projektledare för den här systematiska översikten.
- ANNA: Ni är varmt välkomna allihop. Så vill jag börja med att säga till dig Pontus att det här är ett jätteroligt ämne för en översikt, och hur fick ni idén att sammanställa den här forskningen om kritiskt tänkande och källkritik inom just samhällskunskap?
- PONTUS: Ja, lärare i samhällskunskap har enligt läroplanen ett viktigt uppdrag att utveckla elevers förmåga att kritiskt granska

information, fakta och förhållanden och inse konsekvenserna av olika alternativ. Och elever ska också ges möjlighet att utveckla ett kritiskt och ansvarsfullt förhållningssätt till digital teknik för att kunna se möjligheter och förstå risker och kunna värdera information. Men för att lyckas med det här viktiga uppdraget så behöver lärare få tillgång till forskning om hur undervisningen bäst utformas i praktiken och därför var en viktig utgångspunkt för oss att sammanställa praktisknära forskning om metoder och arbetsätt som kan stärka elevers kritiska tänkande och källkritik i samhällskunskap.

ANNA: Om vi ska gå in lite på resultaten då. I översikten beskriver ni hur undervisningens utformning kan påverka elevers lärande och deras möjligheter att utveckla olika förmågor och ni har kategoriserat resultaten utifrån vilken typ av undervisning som har undersökts, och vilket utfall, i form av elevernas lärande, som har stått i fokus. Har du lust att förklara lite mer Pontus och berätta vad ni har kommit fram till?

PONTUS: Ja, först och främst så gjorde vi ju väldigt omfattande litteratursökningar för att hitta all den forskningen som skulle kunna vara relevant. Och de drygt 12 000 studierna som vi hittade så sorterade vi slutligen fram 30 studier som ligger till grund för slutsatserna i rapporten. Och när vi då vägde samman resultaten från de här 30 studierna så blev det tydligt att forskarna till studierna dels fokuserade på olika arbetsätt men också på olika utfall i form av elevers lärande. Så forskarna hade huvudsakligen undersökt undervisning där fokus ligger på diskussioner, arbete med texter samt arbete med multimedia av olika slag. Och kopplat till de här arbetsätten hade forskarna utvärderat utfallet i elevers lärande i form av deras källkritiska förmåga, deras analytiska förmåga, deras förmåga till självreflektion och självkritik samt deras argumentationsförmåga alltså att resonera tillsammans med andra. Och sammantaget kan vi konstatera att kritiskt tänkande är ett väldigt sammansatt begrepp som består av olika beståndsdelar och där undervisning kan utformas på olika sätt. Men den samlade bilden det var ändå att det finns tre aspekter av undervisningen som är centrala för att stärka elevers kritiska tänkande. Och den första aspekten kan framstå som något oväntad. Det finns en föreställning om att kritiskt tänkande är en typ av fritt tänkande men vad flera studier visade det är att betydelsen av lärarens ledarskap, att det är väldigt viktigt. Den andra aspekten som är kopplad till lärarens ledarskap, det handlar om att välja ut och arbeta med ett väl valt innehåll i undervisningen. Den sista aspekten, den tredje aspekten, det handlar då om stödstruktur. Stödstrukturer kan då bestå av tydliga instruktioner för hur elever ska arbeta eller modeller för hur saker ska presenteras men stödstrukturer kan också utgöras av vägledning från läraren i konkreta situationer som exempelvis stöd i form ändamålsenliga och genomtänkta frågor. Och stödstrukturer används för att stödja elever i deras bedömning av slutsatser men kan successivt plockas bort i takt med att eleverna lär sig och kan tillämpa de i fler och nya sammanhang.

ANNA: Jag undrar, de här stödstrukturerna då i undervisningen som Pontus pratar om, är det någonting som man skulle kunna använda sig av för att uppväga skillnader mellan elevers olika förutsättningar att tillgodogöra sig undervisningen? Då ska vi se, Åsa du kanske vill ge något exempel på hur du arbetar med stödstrukturer?

ÅSA: Ja, vi kan väl kanske nämna att under ganska lång tid så har vi jobbat med till exempel stödstrukturer för källkritik tillsammans med historieämnet på vår skola, och det är ju verkligen så att det hjälper eleverna att sätta ord på och förstå vad som kan vara värt att lägga märke till när man till exempel tittar på en källa. Så absolut, jag tycker stödstrukturer är jätteviktigt.

IVANA: Jo, det är ju som så att utefter er studie här så har jag också genomfört en liten test hos mina elevgrupper, bland annat tre stycken klasser. Där jag testade det ena att inte ge så mycket stödstrukturer i form av hur analyserar man en fråga. Vad ska en analysfråga eller diskussionsfråga, hur ska den vara strukturerad, vad ska den innehålla för att kunna problematisera den. Den andra klassen fick ju snarligen en översiktlig introduktion kring strukturen medan den tredje klassen jobbade jag faktiskt med i två veckor, med hur man skriver en analysfråga. Det var ju verkligen påfallande resultat. För det som visade sig där det var ju att det handlade snarligen om medvetenhet om vad man gör i sin lärandeprocess och när man skriver. Och ni var inne på det här med att, mycket bygger ändå på förförståelse och de här stödstrukturerna ska kanske kunna kompensera för det och att resultaten blir så olika med strukturer, genomgång utav de eller utan. Så det var väldigt slående resultat där eleverna, de som hade jobbat två veckor, på olika sätt kunde problematisera fördelar, nackdelar, kunde se att de hade med sig styrkor, svagheter, att de faktiskt tog upp och kategoriserade det i sitt svar.

ANNA: Ja, Malin.

MALIN: Jag har jobbat rätt mycket med stödstrukturer i engelskan tidigare och jag tycker att det arbetet som vi har gjort nu i samhällskunskapen, att införa just stödstrukturen även där är otroligt bra. För man ser, jag har sett så tydligt i engelskan hur bra det är med stödstrukturer, att ha det som ett tydligt, en tydlig ram för alla typer av elever egentligen. Både de som är kanske svaga, som behöver stödstrukturen för att få till ett innehåll, förstå vad det är vi jobbar med, men även för de högpresterande eleverna som då har en ram att hålla sig till och som också förstår mer vad det är de faktiskt behöver prestera på olika nivåer och för att också kanske fånga in de lite och begränsa de för oftast så är ju väldigt högpresterande elever, ja de har just svårt kanske att begränsa sig.

IVANA: Och just det du Malin säger där, det vi jobbar med utifrån stödstrukturen, det är det här elevperspektivet att eleverna ska bli medvetna om vad de gör. Så att på något vis så handlar mycket

både om det här metakognitiva hos eleven att veta vad är det jag gör och hur lär jag mig, och vad är det jag vet och vad behöver jag extra veta.

- INFORÖST 5:** Du lyssnar på Skolforskningspodden – där undervisning och forskning möts.
- ANNA:** De här stödstrukturerna och den självkritiska förmågan, är det något som ni vill kommentera?
- MALIN:** Det tycker jag är så jätteintressant för vi har faktiskt kommit in på det i vårt ämnesarbetslag under våren, och så förstod jag de här studierna också som finns med i forskningsöversikten, att här är det ganska svårt. Att få elever att fortsätta att granska sig själva och att förstå vad andra tycker och att det finns andra perspektiv på en fråga kanske än det man naturligt intar. Och det tyckte jag var intressant i den här forskningsöversikten att det var svårt. Så förstod jag det Pontus, jag vet inte om min bild stämmer. Och det är ofta det som kanske också blir ett hinder. Där tar stödstrukturen slut lite grann. Om vi tar en vanlig stödstruktur som analysmodell som vi använder i samhällskunskap, lite till mans. Så tar det nog nästan slut liksom. Man lär sig hur den fungerar men på grund av den här förmågan att tänka vidare så tar det slut, den utvecklas inte efter en viss nivå och ibland så kan det kännas som att det är lite åldersrelaterat att tänka om sig själv och sina åsikter i förhållande till andra för det brukar hända väldigt mycket mellan årskurs två och tre på gymnasiet, tycker jag. Det är ju något som vi, som jag skulle tycka var intressant att undersöka mer. Hur tar man sig vidare? Och det finns lite metoder i de här forskningsstudierna som ni publicerar men det är svårt tycker jag.
- PONTUS:** Ja men det är jätteintressant! För det är ju spännande det här att, att vara medveten. Du pratar om metakognitionen tidigare Ivana att bara för att du är medveten om möjliga tankeluckor eller liksom bias, det behöver inte betyda att du slipper undan de själv så just därför är det intressant i de här mer praktikinära studierna att de nämner inte så mycket ändå liksom en teoretisk kunskap om bias och hur vi på olika sätt råkar ut för bias utan mer konkreta frågor som eleverna lär sig att ställa till sig själva. Det är väl en take away som är spännande tycker jag.
- NILS:** Jag har ju funderat mer på det här också. Hur kommer man liksom förbi deras analytiska förmåga och bryter deras bias. Nu har jag försökt lite såhär argumentationer där jag tilldelar de ämnen där de kanske hinner liksom få en annan ståndpunkt, jag bara tilldelar de en slumpmässig ståndpunkt som de ska hitta argument för, för att där lite komma förbi sig själva och försöka hitta argument för saker som man kanske inte tyckte, då kanske man kan få andra perspektiv men det är svårt för att kunna hitta liksom andra argument än det man själv står för kräver ju stor ämneskunskap, alltså det kräver ju en extrem ämneskunskap att kunna liksom sätta sig in och argumentera för någonting man inte tycker. Alltså det man tycker och blivit matad med har man ju liksom redan i sitt liv,

fått åsikter av föräldrar och omgivning så man har liksom en relativt fast grund att stå på. Så att det här att komma förbi att analysera och säga saker man egentligen inte tänker är svårt så jag tycker också det är intressant. Hur ska man ta det vidare analytiskt och jobba med det.

MALIN:

Jag tänkte fylla på där för det finns ju också resultat i den här forskningsöversikten som tyder på att man måste skapa ett tryggt klassrumsklimat för att till exempel den diskussionsbaserade undervisningen ska fungera på ett bra sätt och att man eventuellt ska kunna komma fram till det här, den här förmågan att reflektera och ifrågasätta sina egna ståndpunkter. Och jag tror att det kan vara så att vi lite till mans som lärare när vi jobbar med mjuka stödstrukturer, till exempel i en diskussion så utmanar man kanske inte eleverna och deras åsikter så mycket heller därför att ofta är man glad att de vågar ta steget och göra sin röst hörd och tycka någonting och så kanske man ställer någon följdfråga eller så men det är väldigt sällan som man går vidare och ställer kanske de här klagörande frågorna eller lite utmanande frågor som kanske kan driva deras tänkande vidare, utan många gånger så hoppas man ju att det ska ske automatiskt med hjälp utav att en annan elev säger någonting som för resonemanget vidare. Så jag vet inte Nils, det hänger ju ihop med det du säger att det är svårt att tänka annorlunda än vad man tycker, och det är också en utmaning att ha ett klassrumsklimat som är tillåtande och högt i tak och där man vågar formulera sig samtidigt som man kan bli utmanad. Det är en svår, en svår balansgång.

PONTUS:

Jag tänkte också, det finns ju några studier i det här underlaget i som ingår i översikten som också lyfter behovet av att som lärare välja ut ett innehåll för eleverna. Så när de då ska hitta argument kring en viss fråga, att de också får tillgång till ett rikligt material att utgå ifrån och att det liksom väldigt mycket sätter ramarna också för att om de lämnas helt fria att söka på nätet så är det kanske så att de då blir det inte så lätt att sortera fram vissa argument för att de hittar en viss mängd information men att en lärare också kan se till att plocka fram ett visst underlag som de baserar sin argumentation på.

ANNA:

Jag undrar om vi ska gå vidare. Det är jättespännande men jag undrar lite hur ni som har läst den här översikten, hur kan man använda sig av den här typen forskningssammanställningar i undervisningen eller i kompetensutveckling? Är det någon som känner sig manad? Nils var först.

NILS:

När jag läser översikten så fick jag liksom inte intrycket att något sätt egentligen är det absolut bästa rätta. Kan du förklara för mig det Pontus om jag har rätt eller fel?

PONTUS:

Nej precis. Mycket handlade ju om att skapa en möjlighet för lärare att få tillgång till den forskning som finns på området och hitta sätt att liksom prata om sin egen undervisningspraktik. Och det är klart att olika val har olika för- och nackdelar ofta. Men det finns ju ändå

lite tydliga, att många studier pekar liksom i lite samma riktning och det gäller ju de här övergripande resultaten som då handlar om vilken viktig roll som läraren har i att strukturera, att skapa strukturer, att leda diskussioner, att bistå med material, vilken viktig roll läraren har.

ÅSA:

Jag tänker ju att det finns många saker som vi skulle kunna utforma moment, som vi kallar det alltså en undervisningsperiod med ett speciellt tema och testa en stödstruktur eller ett speciellt arbetssätt och det finns många saker som är spännande. Jag blev lite intresserad av det hör med structured academic controversy, så där verkar det finnas mycket som är intressant. Sen en sak som saknas lite tycker jag, i den här forskningsöversikten som jag trodde, eller som jag vet lite är ett problem, det är ju det här med ämneslitteraciteten. Att vi upplever, och det tror jag vi gör allihopa, vi har pratat om det tidigare att det är ett problem med alla abstrakta begrepp numera i samhällskunskap, som i takt med minskat tidningsläsande, att man kanske inte tittar på nyhetsprogram på det viset som man gjorde förr gör att man har en sämre begreppsförståelse och att det tar ganska lång tid innan vi kan komma över förståelsen för orden. Det är ju en sak som jag tar med mig och det har vi pratat om allihop också upptäckt är svårare och svårare. Och det var ju inte, det kanske är ett specifikt svenskt problem, jag vet inte. Men där tror jag att vi kan jobba väldigt konkret med många förslag och många små idéer ifrån forskningsöversikten och det här med att använda originaltexter eller ta en originaltext och förenkla den lite och låta eleverna diskutera utifrån den till exempel är ju sådana konkreta vardagspedagogiska saker som jag tar med mig.

PONTUS:

Det är jättespännande att höra dina tankar kring det här. När vi gjorde vår behovsinventering så pratade vi med lärare. Något som kom fram då, det var att det finns en stor problematik i skolan kring de här frågorna. En likvärdighetsproblematik eller skolans kompensatoriska uppdrag då, att vissa elever kommer till undervisningen med ganska väl förspant hemifrån med olika typer av resurser. Föräldrarna prenumererar på olika tidningar, man har tillgång till böcker på olika, med olika ämnesspecifikt innehåll då. I hemmet så förs diskussioner kring de här frågorna på ett nyanserat och resonerat sätt. Och att skolan har en viktig uppgift att kompensera för de olikheterna som elever kommer med från sin hemmiljö. Och där är det ju, ibland kanske vi fokuserar på likvärdighet i termer av digitala resurser och så där men det är också innehållet i de resurserna, alltså att man har inloggning till tidningar, att man har inloggning till olika kunskapskällor som är en förutsättning för att kunna börja kompensera för det där.

MALIN:

Elever tar ju del av nyheter, är min bild, men man gör det ju i väldigt kort form. Att man får en push upp notis från en kvällstidning och sen så tittar man på rubriken, det är korta texter, uthålligheten påverkas ju när det gäller läsning till exempel. Så jag vet inte, det kanske, problemet inte alltid är att skolan inte har tillgång till olika typer av resurser utan snarare kanske det är den

här vanan som du säger, att ta del av dem som försvårar. Att lära sig det här språket är ju jobbigt också för många.

ANNA:

Får jag fråga, apropå det, var det så förr i världen att högstadie- och gymnasieelever faktiskt tittade på Rapport och Aktuellt och läste Dagens Nyheter eller Sundsvalls Tidning? Tror ni att det är en stor skillnad på vad eleverna faktiskt läser eller tittar på idag eller är det kanske snarare det här samtalet hemma?

MALIN:

Jag gissar att det är ganska många idag som inte sitter när Rapport sänds precis just vid den tiden och då blir det inte att man kanske är med i det sammanhanget, utan man kanske väljer som föräldrar eller hemma att man sitter och tittar på nyheterna vid andra tillfällen och inte de tillfällena när, även om inte ungdomarna är med och tittar aktivt, så kanske man går förbi eller man ser att föräldrarna tittar på nyheterna, man kanske ställer någon fråga. Det blir ju inte samma sätt och lika naturligt. Ja, så jag tror att det kanske har lite med det att göra också att man inte, alltså utsätts för så att säga. Att man inte ser det i samma utsträckning som man kanske gjorde tidigare. Dessutom om du då läser tidningen digitalt så ser de kanske inte heller vad gör du på telefonen när man sitter där och man kanske inte frågar, jämfört med om då föräldrarna sitter med en tidning, ja då kanske man frågar, eller man kanske till och med ser en rubrik då på frukosten som man då inte kan se vid det här laget.

ANNA:

Nej, och det hör väl mycket ihop med det som du sa Åsa att eleverna saknar begreppen, att det är en så lång uppförsträcka för att bara kunna ta till sig. Ivana.

IVANA:

Det du var inne på Malin där, den här omvärldskunskapen som man då kanske i samtal med familj kunde ta del av, den blir ju snävare här eftersom var och en har ett individualiserat utbud och preferenser. Det är där vi då ser att förförståelse i skolan när man börjar jobba med något, den kan vi inte ta för given som man kanske förväntade sig av gymnasieungdomar under 90-talet. Utan vi ser behovet av det kompensatoriska, att det ställs ju ännu större krav på oss, från lärarkollegiet, att kompensera för det. Det är ju verkligen den digitala utmaningen idag. Och det gör ju också att kanske lärarens roll, det är att, hur ska vi hantera den här situationen? Vilka verktyg ska vi använda, hur ska vi komma åt elevens värld men ändå koppla det till vår kunskap, vår läroplan och kunskaper som förväntas i vår betygsskala.

ANNA:

Tiden rinner i väg hörni, men Malin, hade du några sista ord om hur man kan använda sig av den här översikten?

MALIN:

Ja men jag tycker också att en sådan här forskningsöversikt är väldigt användbar för att både få bekräftat att det man gör faktiskt är det som fungerar. Särskilt i situationer när man funderar på: Är det här så effektivt, vad får eleverna ut av det, bidrar det här till den utveckling som jag vill att det ska bidra till? Och en sådan här sammanställning gör ju att man får lite bekräftelsen på att, ja, jo

men det är åt det här hållet det pekar, de flesta studier säger att ja men det här är det bra sättet, plus att man får ta på vissa saker som man blir kanske blir förvånad över, tänker att ja men då ska jag tänka på det. Då ska jag ha med mig det i min undervisning att jag behöver kanske lägga lite mer tid på de här olika sakerna, eller på det här sättet eller på den här typen av undervisning, därför att det visar att det i större utsträckning bidrar och hjälper eleverna till att utveckla vissa utav de här förmågorna som man vill åt. Så jag tycker att det är jättebra och väldigt intressant, därför att skolan ska ju vila på beprövad erfarenhet och forskning och då är det bra att få det. För man har ju sin beprövade erfarenhet, men det är bra att få ett kvitto på att det lite fungerar.

ANNA:

Ja, det där var fantastiska slutord så jag får tacka. Det har varit jätteroligt att ha er här. Tack och hej.

INFORÖST 6:

Du har lyssnat på Skolforskningspodden, en podd där undervisning och forskning möts. Vi finns också på webben, skolforskningsportalen.se.